

Уляна МЕЛЬНИК,
мистецтвознавець

ПРОБЛЕМАТИКА ХУДОЖНЬОГО ОНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ПРИКАРПАТТЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У. Мельник. Проблематика художнього оновлення історичного міського середовища Прикарпаття на початку ХХІ ст.

Стаття стосується проблеми оновлення міського історичного середовища. Розглядаються питання взаємозалежності явища комерціалізації і розвитку міського середовища на Прикарпатті на початку ХХІ ст.

Ключові слова: міське середовище, архітектура, процес трансформації.

У. Мельник. Проблематика художественного обновления исторической городской среды Прикарпатья в начале ХХІ века.

Статья касается проблемы обновления городской исторической среды. Рассматриваются вопросы взаимозависимости явления коммерциализации и развития городской среды на Прикарпатье в начале ХХІ века.

Ключевые слова: городская среда, архитектура, процесс трансформации.

U. Melnyk. The problems of artistic renewal of historical urban environment of the Precarpathian region in the beginning of XXI century.

This article deals with problem of transformation of historical urban area.

The questions of dependence of commercialization phenomenon and the development of the urban environment of Precarpathian region in the beginning of XXI century are considered.

Keywords: urban environment, the architecture, the process of transformation.

Дослідження зумовлене необхідністю теоретичного обґрунтування проблем трансформації історичного міського середовища. Негативні явища усе частіше проявляються в історичних містах, у яких відбувається втрата пам'яток архітектури через несвоєчасний ремонт, невдалу реконструкцію тощо. Назріла також проблема зникнення автентичних архітектурних деталей з фасадів та заміни пошкоджених фрагментів історичних будинків дешевими еквівалентами і матеріалами. Безповоротну шкоду нанесли стихійні методи забудови та незлагоджений благоустрій, що породжують дисонанс у художній композиції історичного середовища міст.

Прикарпаття — це регіон із виразними традиціями, особливо з історико-архітектурної точки зору. Питання трансформації центральних частин міст є особливо актуальним на сьогоднішній день через загрозу втрати сформованого багатьма епохами історичного характеру середміських осередків. Проблема міського оновлення недостатньо вивчена. Це питання розглядали у своїх працях науковці: М. Бевз, В. Вечерський, Є. Водзинський, М. Дьомін, М. Ксенович, А. Рудницький, Б. Посацький, В. Тимофієнко, Б. Черкес та ін. Громадська думка теж виражає зацікавлення цією темою і занепокоєння проблемами міського оновлення у центральних частинах міст Західної України. На шпальтах місцевих газет та у фаховій літературі можна знайти багато фактів нанесення шкоди історичному середовищу, піднімаються питання покращення благоустрою, подальшої забудови, реставрації і модернізації історико-мистецької спадщини. У зв'язку з цим стають дедалі більш важливими пошуки стратегій впливу на ситуацію, що склалася в історичних містах України, зокрема Прикарпаття. Вони формують підґрунтя для здійснення процесів

трансформації історичного міського середовища, а також для його подальшого дослідження.

При розгляді цієї теми доцільно спиратись на нормативні основи. Проблема оновлення міського історичного середовища окреслена на законодавчому рівні і має сучасну методичну базу, через Закони України «Про охорону культурної спадщини» (від 08.06.2000 р., зі змінами і доповненнями, внесеними 16.12.2004 р.), «Про основи містобудування (від 16.11.1992 р., зі змінами, внесеними 08.02.2001 р.), «Про архітектурну діяльність» (від 20.05.1999 р.) «Про планування і забудову територій» (від 20.04.2000 р.) тощо [4, с. 9–10]. Встановлені нормативи урегульовують питання, пов'язані з обмеженнями і раціональним використанням територій історичних ареалів та об'єктів, охорони і збереження історико-культурних пам'яток, визначення нової термінології тощо. Проте, спостерігаючи хаотичну забудову, невіддалі композиційні і колірні вирішення в архітектурному середовищі центральних частин міст, можна виділити низьку ефективність існуючих нормативів.

Впровадження змін у законодавстві є необхідним процесом, однак ці нові правила повинні працювати на благо, а не на шкоду. У законі України «Про регулювання містобудівної діяльності», який вступив у дію в березні 2011 р., зокрема, у його 31-й статті, іде мова про спрощення процесу отримання дозволів для будівництва у історичних осередках [2, с. 18]. Наслідком цього стало те, що прогнозований вигляд об'єкта на стадії проектних пропозицій може і не відповідати на кінцевому етапі здачі в експлуатацію, при цьому пам'яткоохоронці виявляються безсилі, бо закон не має зворотної дії. Тому процес втручання в архітектурне середовище стає неконтрольованим. Ця проблема гостро постала і на шпальтах газет, нерідко піднімається тема «химерних новобудов і перебудов», описуються реальні тривожні факти, коли дисонанси виникають в історичній частині міста.

Середмістя відіграє важливу роль, оскільки часто з ним асоціюється все місто. Як правило, у центральній частині міст розміщені найцінніші архітектурні об'єкти з точки зору художності й історичності. Вони вирізняються розпізнавальною індивідуальністю і формують неповторний образ міста. Самобутність кожного міста, його індивідуальні риси — це калейдоскоп певних чинників: жителі, архітектура, ландшафт тощо. Незважаючи на те, що місто зазнає постійних модифікацій і змін, важливо зберегти його характерний історично сформований образ. До прикладу, композиційна структура приринкових кварталів у Івано-Франківську змінилася не у кращу сторону. В останні десятиліття на площі з'явилися нові будівлі торговельно-розважального призначення, які споруджені з порушенням поверховості та історичної спадкоємності. На місці першої міської аптеки постала новобудова фірми «Надія» (на пл. Ринок, 4, 2000 р.), Арс-Дім (на пл. Ринок, 14, 2000 р.), Легенда-Центр (на пл. Ринок, 18, 2008 р.). Вони аж ніяк не вписуються в архітектурний ансамбль основної історичної площі міста. Ці будівлі порушують попередньо сформовані масштаби і пропорції, художньо-стильову гармонію ансамблю, ретроспективний образ, нівелюють цінність історико-культурної спадщини середмістя. Тому виходить так, що основна домінанта — міська ратуша, композиційно втрачає своє значення [6, с. 261].

Хаотична забудова безповоротно псує краєвиди міст. Ансамблі сакральних споруд часто є одними з основних елементів у композиції середмістя. Через порівняно значні висотні параметри і об'єми візуально виявляється їхня роль у формуванні характерного образу і силуету міста. Однак в останні десятиліття спостерігається переважання суто комерційних пріоритетів над збереженням історичної спадкоємності. Прикладом є житловий будинок на вул. Незалежності, 179-б, збудований у 2004–2005 рр., який затуляє бані церкви Царя Христа у м. Івано-Франківську.

Найпоширенішими виявами нехтування історичним характером будівель у се-

редміських осередках є заміна оригінальних дерев'яних вікон та дверей на звичайні пластикові, невідповідне пофарбування площини фасадів будинків, нищення чи ліквідація автентичних архітектурних деталей, скульптур тощо. У результаті, руйнівного удару зазнає все історичне міське середовище.

В історичному середовищі міст віконні отвори допомагають визначити вік та характер будівлі краще, ніж інші елементи фасаду. Адже концепція вікна постійно змінюється, наприклад, класицизм віддає перевагу чіткості прямих ліній прямокутних форм, конструкція у вигляді великої літери грецького алфавіту — омега (Ω) характерна для стилю модерн, використання стрічкових вікон — притаманно функціоналізму, скляні фасади — постмодернізму. Пропорції основних розмірів вікон так само є виразниками їх часової приналежності. До прикладу, у період бароко існувала проблема з виготовленням скла великих розмірів, тому вікна були меншими і рами мали дрібні членування. Натомість у стилі модерн через століття використання нового матеріалу залізобетону і покращення технології виготовлення скла дозволили внести у дизайн вікна інші художньо-конструктивні пріоритети, а саме великі вікна відповідно до висоти поверхів. Тому параметри змінилися до видовжених по вертикалі пропорцій. Дуже важливо, щоб ремонт або заміна вікон виконувались з урахуванням цих факторів. Якщо встановлено, що вікно дерев'яне або металеве є оригінальним, то його краще зберегти. Часто пошкоджену дерев'яну деталь можна відреставрувати: вставити нові шматочки дерева або замінити цілі елементи вікна. Правильний догляд, особливо регулярне пофарбування, необхідне матеріалу, це може допомогти забезпечити довше життя деталі історичної будівлі [3, с. 546].

Застосування металопластику багато у чому змінили характер і властивості вікон. Традиційне скло легко розбивається і необхідно поводитися з ним із обережністю. Металопластикові вікна і двері користуються великою популярністю, їх дедалі частіше застосовують в історичних будівлях через їх тепло- і звукоізоляційні властивості. Проте зустрічаються незадовільні випадки, коли замінюють півкругле арочне вікно на прямокутне через різницю у їх ціні. Прикладом є будинок у Івано-Франківську на вул. Б. Лепкого, 25.

Парадні двері є частиною будинку, від якої також залежить автентичність фасаду. Використання скла — доволі сучасне явище, на противагу дерев'яним фільончастим дверям. Проблема з відновленням забарвлення — ознака пошкодження поверхні матеріалу. Якщо двері є оригінальними, потрібно обдумати всі можливості ремонту або заміни. Але заміна повинна бути тотожна історичному еквіваленту. Нерідко трапляється, що замість старих дверей встановлюють сучасні двері з гладкими площинами, або замінюють оригінальні замки та ручки дешевою металевою фурнітурою. Для збереження характерного образу фільончасті дерев'яні або ковані металеві двері можна переробити без значної зміни їх зовнішнього вигляду [3, с. 546].

Історичні будівлі часто потребують ремонту. У вирішенні головного фасаду будинку закладені основна художня ідея і функціональна роль. Декоративні штукатурні роботи надають додаткового звучання архітектурному об'єкту. Від вибору матеріалів, виду штукатурки та паспорту кольорів великою мірою залежить естетична складова поставленого завдання. Дуже легко зіпсувати результати кваліфікованої реставрації вибором невідповідного кольору фарби. Слід уникати дуже яскравих фарб у всіх будинках, побудованих до ХХ ст. [3, с. 549]. Часом трапляється, що для історичних будівель з комерційною метою обирають яскраві насичені кольори, які дуже контрастують із навколишнім середовищем. Це часто робиться у тому випадку, коли весь будинок або його перший поверх експлуатується не для житлових цілей, а для об'єктів господарювання. Звісно, яскраві колірні акценти

у міському середовищі мають властивість притягувати погляди людей. Проте спотворення історичної спадщини не повинно ставати аргументом задля привабливості потенційних клієнтів. Однак реальні факти сьогодення свідчать про те, що така тенденція існує. Прикладами служать будинки на вул. Франка, 7, вул. Лепкого, 36, Лепкого, 42, Низова, 5 у місті Івано-Франківську та ін. Недоречні колірні вирішення зустрічаються також на площі Роксолани, 14 у Рогатині, на майдані Різдва, 17 у Галичі. Натомість дійсно вдалі колористичні вирішення були підібрані для оновлення ряду історичних будинків у містах Івано-Франківську, Коломиї, Болехові будівельним кооперативом «Зодчий» у період реставраційно-ремонтних робіт у 2000 році. Головний дизайнер фасадів, Олена Наговіцина, за виконану роботу тоді отримала державну нагороду. У місті Івано-Франківську ця організація виконала реставрацію будинку Правосуддя на вул. Грюнвальдська, 11 та юнацької бібліотеки на вул. Незалежності, 12 [1, с. 21].

Архітектурні деталі і ліпні профілі — важлива декоративна особливість художнього оздоблення. Збереження автентичного вигляду декоративної ліпнини — одна зі складових довершеного історичного образу. Трапляються такі, на нашу думку, неприйнятні випадки, коли архітектурні деталі історичних будівель навмисно нищаться. Наприклад, під час ремонтних робіт в одному із будинків на площі Ринок у Львові робітники виявили замуrowані різьблені колони [2, с. 18]. Таке недбале ставлення до архітектурних деталей можна пояснити економічною неспроможністю власників будинків відреставрувати їх належним чином, або через брак обізнаності і смаку. Адже відомо, що архітектурні об'єкти, які мають збережену історичну і мистецьку цінність, відповідно мають і більшу вартість у порівнянні зі звичайними.

Художній метал широко поширений на Прикарпатті у якості дашків при парадному вході, у балконних, дверних і віконних решітках. Вони, крім функціонального призначення, виконують і декоративну роль у зовнішньому оформленні фасадів. Особливого поширення кований металевий декор набув наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., у період панування стилю модерн. У останні десятиліття художній метал на Прикарпатті також набуває популярності та відіграє помітну роль у формуванні сучасних архітектурних образів [5, с. 73]. Цікавим є застосування кованих виробів у зовнішній рекламі. У центрі історичного міста недоцільно використовувати такі носії реклами, які значною мірою відвертатимуть увагу, чи псуватимуть композицію цікавих архітектурних ансамблів. На сьогоднішній день є проблема надмірності і подекуди відсутності смаку у використанні різних видів зовнішньої реклами. Зокрема, така ситуація відображена на будівлі торгового центру Глобус (вул. Дністровська, 45-а). Безладне розміщення вивісок, які несуть різноманітну інформацію, створюють неприємне для зору враження хаотичної мозаїки, за таких обставин втрачається основна функція реклами: сповіщати і приваблювати. Дизайнерське вирішення рекламного продукту повинне відзначатися чіткістю, через завершений локанічний образ та якісне відтворення у матеріалі. До прикладу, касетони (вивіска, що нагадує консоль), які часто виконують у техніці художньої ковки по металу, вдало вписуються в екстер'єр історичних будинків.

Проблематика оновлення міського історичного середовища на Прикарпатті полягає у загальній економічній нестабільності та недостатній фінансовій спроможності для розвитку регіону, щоб хоча б повторити успіх державних програм міського оновлення, що провадилися на Прикарпатті у 1999–2001 рр. Неналежний рівень розвитку питань, що стосуються міського середовища у правовому полі та низька ефективність запроваджених законів, створюють ґрунт для різних способів нехтування правилами охорони історико-культурної спадщини, а також недотримання спадкоємності та композиційної ієрархії домінуючої, акцентної та фонові забу-

дови у проектних підходах. Як наслідок, спостерігається невтішна картина погіршення стану розвитку історичних міст. За останнє десятиліття набула поширення стихійна забудова, а також тенденція на здешевлення технології та матеріалів у проектних методах, що нашо́вхує на проведення аналогій із радянським періодом. Недалекоглядний комерційний підхід стає мало не основним чинником, що впливає на зовнішній вигляд будівель в історичному середмісті. Проте саме об'єкти, які мають збережену історико-мистецьку вартість, повинні особливо цінуватися і користуватися підвищеною увагою як з боку фахівців, так і пересічних громадян. У процесі міського оновлення важливо завжди зважати на відповідність стилю, композиційних особливостей уже сформованого і перевіреного часом архітектурного середовища.

1. Буравченко С. Нова панорама Прикарпаття. Відтворення малих історичних міст регіону / С. Буравченко, О. Чижевський // *Особняк*. — 2001. — № 2(21). — С. 5–6.
2. Інжуватова Х. «Дрібниці» перебудови / Х. Інжуватова // *Україна молода*, 23–24 листопада 2012 р. — С. 18.
3. Кэлоэй С. Элементы стиля : энциклопедия архитектурных деталей / Пер. с англ. / С. Кэлоэй, А. Пауерс. — М.: ООО «Магма», 2006. — 592 с.
4. Тимофієнко В. І. Історико-містобудівні дослідження Одеси / В. І. Тимофієнко, В. В. Вечерський, О. М. Сердюк, Т. А. Бобровський; за ред. В. Вечерського. — К.: Фенікс, 2008. — 156 с.
5. Шпільчак У. Новітні тенденції у художньому ковальстві на початку XXI ст. на прикладі м. Івано-Франківська / У. В. Шпільчак // *Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника*. — Серія: Мистецтвознавство. — Випуск 21–22. — Івано-Франківськ. — 2011. — С. 69–74.
6. Шпільчак У. Сприйняття історичного міського середовища у контексті регенерації (на прикладі міст Західної України) / У. В. Шпільчак // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. — Серія: Мистецтвознавство. — № 3. — 2012. — С. 258–263.

Оксана АНТОНЮК,
мистецтвознавець

АБЕТКА ВАСИЛЯ ЧЕБАНИКА

Українська держава відсвяткувала двадцять другу річницю своєї незалежності, свого відновлення. І весь цей час ми живемо без одного з головних символів держави — без великого герба. Що ж говорити про те, що ми досі не маємо одного з елементів нашої самоідентифікації — своєї української абетки, яка, на жаль, поки що є надто уподібненою, графічно ідентичною російській, і це питання не стільки політичне, як культурологічне.

Кожного дня ми усотуємо велику кількість інформації, зокрема через читання, а, отже, і через шрифт. Ми навіть не сприймаємо літери якось окремо, усвідомлюючи слова, як сталий знайомий образ, як ієрогліф. І доки нам зручно читати і ми не відчуваємо дискомфорту, навряд ми помітимо, якої форми знаки, які вони мають пропорції, контрастність, але всі, здавалося б, непомітні на перший погляд нюанси — засічки-серифи, або їх відсутність, величина вічка-просвіту, виноси літери, навіть проміжки між літерами (ритм) та інше — роблять текст легким або ні для читання.

Змінювалися історичні епохи, мистецькі стилі, модні віяння — все це наклада-